

Biblioteka Narodowa Holandii: misja, strategia działania, zasoby cyfrowe

Holenderska ksiąźnica narodowa (Koninklijke Bibliotheek, Nationale bibliotheek van Nederland¹, dalej KB) została utworzona w 1798 r. w Hadze. Od 1993 r. jest placówką autonomiczną, finansowaną przez Ministerstwo Edukacji, Kultury i Nauki. Pełni funkcję narodowego repozytorium rękopiśmiennego i drukowanego dziedzictwa Holandii. Inicjuje i koordynuje ogólnonarodowe prace z zakresu informacji naukowej i bibliologii, przechowywania i konserwacji zbiorów, jest także centrum wiedzy o niderlandzkiej literaturze i historii.

Przyszłość KB to cyfryzacja – przesłanie to sformułowane w 2011 r., precyzyjnie określa długofalową strategię rozwoju narodowej ksiąźnicy. We wstępie do *Strategic Plan 2010–2013*² zapisano, że głównym zadaniem w najbliższych latach będzie tworzenie narodowej biblioteki cyfrowej. Projekt zakłada skanowanie wszystkich publikacji wytworzonych w Niderlandach, aby umożliwić potencjalnym użytkownikom, krajowym i zagranicznym, szeroki dostęp do jednej holenderskiej e-biblioteki. KB planuje osiągnąć ten cel przy zaangażowaniu własnych środków, współpracy z innymi bibliotekami oraz wynajęciu firm zewnętrznych. Najcenniejsze rękopisy, inkunabuły i stare druki są digitalizowane (lub fotografowane) przez pracowników biblioteki. Cyfrowe wersje najciekawszych obiektów udostępniono na stronie biblioteki tworząc 29 wystaw wirtualnych, np. *Book of Hours*, *Dutch birds*, itd³. Ponadto, w KB przy współpracy z innymi instytucjami krajowymi oraz bibliotekami belgijskimi, po-

¹ Zob. <http://www.kb.nl/en/home> [wszystkie dostępy listopad 2012]. Autorka przebywała w dniach 25–29 VI 2012 r. na stażu w Bibliotece Królewskiej w Hadze dzięki stypendium LLP Erasmus Scholarship.

² Zob. <http://www.kb.nl/en/organization-and-policy/strategic-plans/strategic-plan-2010-2013>

³ Zob. <http://www.kb.nl/en/webexhibitions>

wstaje baza *Early Dutch Books Online*, która obejmuje druki wydane w Niderlandach w latach 1781–1800⁴. Do pozostałych projektów wynajęto firmy zewnętrzne. Firma ProQuest skanuje stare druki wydane przed 1701 r. dla projektu *Early European Books*⁵. Dostęp do tej bazy jest płatny, jednak czytelnicy KB będą mogli „wypożyczyć dostęp” na określony czas z możliwością jego przedłużenia. Natomiast firma Google prowadzi tzw. masową digitalizację książek XIX i XX w. do których wygasły prawa autorskie. Cały proces digitalizacji, przekazywania i zwrotu książek jest nadzorowany przez konserwatorów z KB oraz osoby odpowiedzialne za poszczególne kolekcje. Biblioteka zdecydowała się na taką formę współpracy ze względów finansowych. Drugim decydującym czynnikiem był przewidywalny czas zakończenia całego procesu. Aby osiągnąć przedstawione powyżej cele, w 2011 r. wprowadzono ograniczenia w udostępnianiu tradycyjnych zbiorów. Biblioteka została zamknięta dla czytelników w niedzielę, wydłużono także czas oczekiwania na książki zamawiane z magazynów. W zamian zwiększono zakup e-książek i e-czasopism oraz zdigitalizowanych numerów archiwalnych publikacji periodycznych.

Od wielu lat KB współuczestniczy w tworzeniu biblioteki cyfrowej najważniejszych i najcenniejszych obiektów kultury niderlandzkiej *Memory of the Netherlands*⁶. Zainicjowała i koordynuje także program ochrony i zabezpieczenia narodowego dziedzictwa rękopiśmiennego *Metamorfoze*. Wspólnie z Archiwum Państwowym prowadzi prace nad konserwacją kwaśnego papieru i digitalizacją zagrożonych dokumentów⁷. KB oferuje bibliotekom i innym współpracującym instytucjom serwery oraz niezbędne oprzyrządowanie do długotrwałego przechowywania i udostępniania dokumentów cyfrowych (tzw. *e-Depot*)⁸.

Książnica narodowa uczestniczy także w programie *Memory of Paper*, powstającego w latach 2006–2009 dla europejskiego projektu *Bernstein*⁹. Baza *Watermarks* – znaków wodnych inkunabułów drukowanych w *Low Countries*¹⁰ budowana była przez wiele lat. Baza ta jest wykorzystywana przez bibliografów i badaczy do określenia daty wydania, w przypadku kiedy takiej informacji nie ma na druku lub egzemplarz jest niekompletny. Obejmuje obecnie opisy i fotografie ponad 16 tys. filigranów. Ilustra-

⁴ Zob. <http://www.earlydutchbooksonline.nl/en/edbo/page/project>

⁵ Zob. <http://eeb.chadwyck.co.uk/>

⁶ Zob. http://www.geheugenvannederland.nl/?/en/paginas/over_het_geheugen

⁷ Zob. <http://www.metamorfoze.nl/english/home>

⁸ Więcej zob. na stronie <http://www.kb.nl/en/expertise/e-depot-and-digital-preservation>.

⁹ Zob. http://www.memoryofpaper.eu:8080/BernsteinPortal/appl_start_disp

¹⁰ Obecnie: Belgia, Holandia, Luksemburg, północna Francja i zachodnie Niemcy.

cję uzyskiwano w różny sposób, najczęściej tworzono przerysy lub stosowano metodę radiografii elektronowej¹¹. Przy jej tworzeniu korzystano również z cennej kolekcji inkunabułów muzeum Meermann-Weestrianum w Hadze, a także zasobów innych instytucji.

Oprócz digitalizacji zbiorów, w KB kontynuowane są projekty mające charakter ogólnokrajowy, tworzone we współpracy z innymi instytucjami holenderskimi i zagranicznymi. W 1998 r. rozpoczęto prace nad dwujęzycznym, angielsko-holenderskim portalem wiedzy z zakresu historii książki i drukarstwa w Niderlandach¹². W przygotowaniu ponad 150 tematów uczestniczyło 40 historyków z różnych ośrodków naukowych Holandii i Belgii, członków *Dutch Bookhistorical Society* oraz specjalistów z uniwersytetów w Amsterdamie, Lejdzie, Utrechcie i Nijmegen. Jest on nadal systematycznie uzupełniany, dołączane są informacje o nowych projektach i przedsięwzięciach inicjowanych przez środowiska naukowe w kraju i zagranicą.

Zawartość portalu została podzielona na kilka sekcji. W dziale *Handbook* użytkownik może zapoznać się z historią książki, od początków wynalezienia druku aż po dzień dzisiejszy, w podziale na kilka okresów historycznych (1460–1585, 1585–1725, 1725–1830, 1830–1910, 1910–). W ramach przyjętej periodyzacji analizie poddano książkę jako obiekt fizyczny, następnie omówiono jej produkcję, dystrybucję oraz konsumpcję. Należy podkreślić zwięzłość poszczególnych artykułów, ich popularnonaukowy charakter, a jednocześnie wyczerpujące przedstawienie tematu. Każdemu rozdziałowi towarzyszą odpowiednio dobrane ilustracje stron tytułowych, wyposażenia typograficznego, znaków wodnych i typowych dla danego okresu opraw. Ponadto można tu obejrzeć kilka filmów edukacyjnych, na których przedstawiono poszczególne etapy wytwarzania papieru, pracy nad rękopisem iluminowanym, druk książki oraz proces jej oprawiania.

Portal umożliwia także równoczesne przeszukiwanie bazy słowników drukarzy i oficyn drukarskich, księgarzy, właścicieli księgozbiorów (*Persons*) oraz katalogów księgarskich (*Auctions*). Literaturę przedmiotu oraz cyfrowe kopie wybranych artykułów i monografii znajdziemy w dziale *Studies*. Natomiast pod nazwą *Images* znajduje się baza ilustracji

¹¹ Więcej zob. na stronie – <http://watermark.kb.nl/page>. Zob. też *Bull's Head and Mermaid. The history of paper and watermarks from the Middle Ages to the Modern Period*, ed. P. Rückert, S. Hodecek, E. Wenger, Stuttgart – Vienna 2009, s. 92–94.

¹² Zob. <http://www.bibliopolis.nl/index/index/lang/en>, zob. też *New perspectives in book history. Contributions from the Low Countries*, ed. Marieke van Delft, F. de Glas, J. Salman, Zutphen, Walburg Pers, 2006 s. 8–9.

cji, portretów, stron tytułowych, kolofonów, sygnatów drukarskich, itd. związanych z historią książki niderlandzkiej.

Integralną część *Bibliopolis* stanowią bibliografie i katalogi biblioteczne (*Books*). Bibliografia narodowa Holandii złożona jest z trzech części, *Short Title Catalogue Netherlands*, *Dutch bibliography 1801–1831*, *Brinkman's Cumulatieve Catalogus* (1832–present). Dwie z ostatnich dostępne są jedynie po zalogowaniu. Bez ograniczeń obecnie można korzystać jedynie z *Short Title Catalogue, Netherlands*¹³ – retrospektywnej bibliografii druków wydanych w Niderlandach niezależnie od języka publikacji oraz dzieł w języku holenderskim opublikowanych zagranicą (z wyłączeniem Belgii)¹⁴ w latach 1540–1800. STCN zawiera obecnie ok. 200 tys. opisów druków w ok. 500 tys. egzemplarzach ze zbiorów KB, bibliotek uniwersyteckich w Amsterdamie, Lejdzie, Utrechcie, Delft, Groningen i wielu innych księżnic miejskich i naukowych. W tej liczbie znajdują się także prymarne opisy edycji z lat 1501–1540, określanych w tradycji tego kraju jako post-inkunabuły¹⁵. Szacuje się, że zarejestrowano dotychczas ok. 90% całej produkcji wydawniczej Holandii z tego okresu. Warto zauważyć, że w STCN odnotowano także 22 polonika zagraniczne – prace autorów polskich drukowanych w Niderlandach, głównie należących do wspólnoty braci polskich. Pomimo tego, że w 2009 r. program katalogowania formalnie zamknięto, prace nad bibliografią trwają nadal. Bibliotekarze szukają nieuwzględnionych dotychczas edycji lub egzemplarzy w bibliotekach w kraju, a także zagranicą. Do współpracy włączyły się m.in. biblioteki brytyjskie, British Library, University of London Library oraz Trinity College w Dublinie.

Z bibliografii specjalnych dostępnych ze strony *Bibliopolis* warto odnotować elektroniczną bazę Biblii (*Biblia Sacra*) drukowanych w Holandii i Belgii od XV w¹⁶. Oprócz szczegółowego omówienia poszczególnych edycji, dołączane są reprodukcje materiału typograficznego i ikonograficznego. Opis egzemplarzy uwzględnia także takie dane jak proveniencje i oprawy.

¹³ Zob. <http://www.bibliopolis.nl/boeken/algemeen> oraz <http://www.kb.nl/en/expertise/for-libraries/short-title-catalogue-netherlands>

¹⁴ Dla druków wydanych we Flandrii (część Belgii z jęz. holenderskim) tworzony jest odrębny katalog *Short Title Catalogue Vlaanderen* (STCV), zob. <http://www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be/en/oude-drukken>

¹⁵ Opisy inkunabułów znajdują się jedynie w katalogu zbiorczym *Incunabula Short-Title Catalogue* (ISTC), prowadzonym w British Library, zob. <http://www.bl.uk/catalogues/istc/>

¹⁶ Zob. <http://www.bibliasacra.nl/>

Należy też przypomnieć, że przez kilkadziesiąt lat w KB była wydawana międzynarodowa bibliografia książki drukowanej i bibliotek (*Annual Bibliography of the History of the Book and Libraries*), początkowo w wersji drukowanej, a następnie, pod nazwą *Book History Online* (BHO), jako baza elektroniczna¹⁷. W 2012 r. KB zrezygnowała z prowadzenia tej bibliografii i przekazała do wydawnictwa Brill, które tworzy nową, komercyjną bazę, dostępną po opłaceniu subskrypcji¹⁸.

Królewska biblioteka w Hadze realizuje omówione powyżej projekty mając do dyspozycji bogaty księgozbiór, który liczy obecnie ok. 6 mln. książek i czasopism. Zbiory historyczne i zabytkowe obejmują rękopisy średniowieczne i współczesne, inkunabuły i stare druki, katalogi księgarskie, druki urzędowe, oprawy oraz arkusze zabytkowego papieru. Zbiór starych druków (1541–1800) liczy ok. 160 tys. woluminów, w tym ponad 2 tys. inkunabułów¹⁹ i ok. 3,5 tys. post-inkunabułów (1501–1540)²⁰. Szczególną dbałością otaczane są druki wydane w Niderlandach, w pierwszej kolejności są opracowywane, uzupełniane, a obecnie digitalizowane.

Zalążkiem księgozbioru w 1798 r. był cenny zbiór rękopisów średniowiecznych i starych druków, przekazany narodowi przez *stadthoudera*, księcia Oranii, Williama V²¹. Od tego czasu, w XIX i XX w. pozyskano do biblioteki, poprzez kupno, dary lub depozyt, kilkadziesiąt interesujących i cennych kolekcji, stworzonych przez osoby prywatne: polityków, naukowców, pisarzy i artystów, kolekcjonerów i bibliofilów, mężczyzn i kobiet, a także instytucje kościelne, fundacje i stowarzyszenia²². Do ciekawszych zaliczymy zespoły, których tematyka dotyczy sposobów spędzania wolnego czasu (alpinizm, brydż, krykiet, sokolnictwo, szachy i warcaby), różnych dziedzin wiedzy (protestantyzm francuski, okultyzm, parapsychologia), uczonych i znanych osób (Joanna d'Arc, G.W.F. Hegel i jego szkoła, B. Spinoza). Kupowano także kolekcje książek religijnych, kucharskich, dziecięcych i młodzieżowych, a także map, druków

¹⁷ Zob. <http://www.kb.nl/bho>

¹⁸ Zob. <http://www.brill.com/publications/online-resources/book-history-online>

¹⁹ *Incunabula printed in the Low Countries. A census*, ed. G. van Thienen, J. Goldfinch, Nieawkoop, 1999.

²⁰ Zob. <http://www.kb.nl/en/special-collections/early-printed-books-until-1801>

²¹ Więcej informacji o historii biblioteki – <http://www.kb.nl/en/organization-and-policy/history-of-the-kb>; *Stadthouder* to oficjalna nazwa osoby panującej w Niderlandach od XV do 1795 r. W 1814 r. powstało Królestwo Niderlandów, pierwszym królem został obrany Wilhelm I (1815–1840) z dynastii orańskiej.

²² Zob. <http://www.kb.nl/en/special-collections>, więcej zob. *Collectors and collections, 1798–1998. Koninklijke Bibliotheek*, ed. M. van Delft, Zwolle, 1998.

urzędowych, ulotnych, itd. Biblioteka gromadzi i przechowuje spuścizny (książki, rękopisy i dokumenty archiwalne) po wielu znakomitych przedstawicielach życia naukowego, literackiego i artystycznego Holandii.

W zbiorach KB znajdują się trzy szczególnie interesujące i unikalne w skali światowej kolekcje specjalne. Należy do nich kolekcja opraw kupiona w 1909 r. od antykwariusza Antona W.M. Mensinga²³. Cały zbiór obejmuje obecnie ok. 12 tys. jednostek, z których 10 tys. przechowanych jest w wydzielonym magazynie, a pozostałe 2 tys. to wybrane oprawy rękopisów, inkunabułów i starych druków. Najstarsza oprawa w wydodrębnionym zespole pochodzi z 1540 r. Wiele cennych opraw, głównie hollenderskich, belgijskich i francuskich z lat 1800–1850, biblioteka otrzymała w XIX w. wraz z księgozbiorami kolejnych panujących, Wilhelma I, II i III. Kolekcja jest systematycznie uzupełniana, także współczesnymi przykładami opraw artystycznych. Opisy opraw oraz niezwykle bogata dokumentacja zawierająca fotografie, slajdy, przerysy obu okładek i poszczególnych elementów zdobniczych, jest przechowywana i udostępniana w pracowni. W ostatnich latach opracowano format dla rejestracji opraw w lokalnej bazie elektronicznej. W przyszłości opisy obiektów z tej kartoteki mają być *linkowane* z opisami katalogowymi danej pozycji bibliograficznej. Najciekawsze przykłady można obejrzeć w elektronicznej bazie opraw tworzonej w British Library²⁴.

Podobnie interesującą i unikalną kolekcją jest zbiór historycznego i artystycznego papieru²⁵. Pierwszy zespół papierów, urządzenia do jego wytwarzania oraz literaturę specjalistyczną zakupiono w 1972 r. od historyka papieru H. Voorna, późniejszego wieloletniego kuratora tej kolekcji w KB. W następnych latach dołączano zbiory innych znanych kolekcjonerów. Nabyto m.in. kolekcję papieru japońskiego od Ph.F. Siebolda, papieru dekoracyjnego od S. Emmeringa oraz papierów ze znakami wodnymi od S.L. Hartza. Opisywana kolekcja należy do nielicznych tego typu w świecie. Nadal jest uzupełniana, kupowane są zarówno historyczne papiery dekoracyjne, jak i interesujące współczesne papiery artystyczne. Opisy arkuszy papieru wprowadzane są do katalogu elektronicznego²⁶.

Równie unikalną kolekcją jest zbiór studenckich *alba amicorum* (sztambuchów zwanych też albumami przyjaźni) bardzo popularnych

²³ Zob. <http://www.kb.nl/en/special-collections/bookbindings-and-paper-history/bookbindings>

²⁴ Zob. <http://www.bl.uk/catalogues/bookbindings/>

²⁵ Zob. <http://www.kb.nl/en/special-collections/bookbindings-and-paper-history/paper-historical-collection>

²⁶ Zob. <http://opc4.kb.nl/DB=1/SET=3/TTL=1/LNG=EN/>

w Niderlandach, zwłaszcza w drugiej poł. XVI i w XVII wieku²⁷. Pierwsze 32 woluminy tych rzadkich i cennych obiektów kupiono w 1887 r. Najstarszy z nich pochodzi z 1556 r. Obecnie kolekcja obejmuje już ok. 770 tomów. Skrócone opisy znajdują się w katalogu komputerowym wraz z *linkiem* do wersji cyfrowej danego obiektu. Ponadto powstaje baza danych o niderlandzkich *alba amicorum* powstałych przed 1801 r., które przechowywane są w innych bibliotekach, muzeach lub prywatnych kolekcjach. Wprowadzane są do niej także opisy bibliograficzne albumów oferowanych do sprzedaży na aukcjach antykwarycznych lub opisanych w różnego rodzaju publikacjach.

²⁷ Zob. <http://www.kb.nl/en/special-collections/modern-manuscripts-from-c-1550/alba-amicorum>